

Université en ligne du judaïsme 2019-2020

"Introduction à l'étude de Kohelet, l'Ecclesiaste"

par Eric Smilevitch

Sources du cours 5

Source 1

L'Ecclesiaste 3:16-22

ג' טז ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע: יז אמרתי אני בלבי את-הצדיק ואת-הרשע ישפטוהאלהים כי-עת לכל-חפץ ועל כל-המעשה שם: יח אמרתי אני בלבי על-דברת בני האדם לברםהאלהים ולראות שהם-בהמה המה להם: יט כי מקרה בני-האדם ומקרה הבהמה ומקרה אדם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן-הבהמה אין כי הכל הבל: כהכל הולך אל-מקום אחד הכל הנה מן-העפר והכל שב אל-העפר: כא מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ: כב וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי-הוא חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו:

[3, 16] J'ai vu encore sous le soleil, le lieu du jugement, là-bas est le mal, et le siège de la justice, là-bas est le mal. [17] Je me dis en mon cœur : le juste et le méchant, le Dieu les jugera, car il y a un moment pour toute chose et touchant toute action là-bas. [18] Je me dis en mon cœur, concernant la prétention des êtres humains d'être les élus du Dieu, et constatant qu'ils sont des bêtes, eux-mêmes pour eux-mêmes. [19] Que l'événement des êtres humains et celui des bêtes est le même, la mort de l'un est identique à celle de l'autre ; unique est le souffle pour tout ; et la supériorité de l'homme sur la bête est nulle, car tout est vain. [20] Tout va vers le même endroit, la totalité provient de la poussière et la totalité retourne à la poussière. [21] Qui sait [que] le souffle des êtres humains s'élève vers le haut et le souffle des bêtes descend vers le bas, vers la terre ? [22] J'ai constaté qu'il n'est d'autre bien que l'homme se réjouisse dans ses actes, car telle est sa part ; car qui l'amènera voir l'état de ce qui viendra après-lui !

Source 2

Rachi, verset 16

טז מקום המשפט וגו' - ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית ובירושלם שהיתה "מלאתי משפט" (יש' א , כא), שמה ישפטו רשע כמה שנאמר "ראשיה בשחד ישפוטו" (מל' ג , יא). וראיתי פורענות... שמה הרשע - שם ישבו שר סכים רב סריס ונבוכד נצר וחילותיו (ראה יר' לט , ג) ודנין שם את ישראל בייסורין ומשפטי מות...

[16] **Le lieu du jugement** : j'ai vu par la prophétie l'endroit où siégeait le Sanhédrin à Jérusalem, qui était « rempli de jugement » (Is. 1, 21) ; là jugera le méchant comme il est dit « ses chefs jugent par la corruption » (Michée 3, 11). Et j'ai prévu leur châtement... **là-bas est le mal** : là-bas siégeront les bourreaux de Nabuchodonosor avec ses troupes, et ils jugeront Israël dans les douleurs et les condamnations à mort...

Michée 3,11 :

רִאשֵׁיהֶם בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ, וְכֹהֲנֵיהֶם בְּמַחִיר יִוְרוּ, וּנְבִיאֵיהֶם בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ; וְעַל-יְהוָה, יִשָּׁעֲנוּ לֵאמֹר, הֲלוֹא יְהוָה בְּקִרְבָּנוּ, לֹא-תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה.

Ses chefs rendent la justice pour des présents, ses prêtres donnent leur enseignement pour un salaire, ses prophètes prononcent des oracles à prix d'argent, et ils osent s'appuyer sur l'Eternel et dire: "Certes l'Eternel est au milieu de nous, aucun mal ne nous atteindra!"

Source 3

Ibn Ezra, versets 16 et 17

ג' טזועוד. המקום שהיה ראוי להיות שם משפט, שמה הרשע. וכפל העניין ...

[16] J'ai vu encore, etc. : l'endroit où devait résider le jugement, là-bas est le mal. Et la suite répète le même thème...

יזאמרתי -אחר שתמהתי איך מעשה דבר רשע בעולם שהוא מעשה האלהים, ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפט. ועניין **שם** רמז לעולם הבא...

[17] Je me dis, après m'être étonné que se produise une chose mauvaise dans un monde qui est l'œuvre du Dieu, j'ai compris qu'Il jugera le juste et le méchant. Et le terme **là-bas** fait allusion au monde qui vient.

Source 4

Targoum, verset 17

יזאמרית אָנא בְּלִבִּיתִּי וּפְאֵהוּ יִתְּסִיבָא דִּין ?? בְּיוֹמָא דִּינֶאֱרַבְּאָרוֹם עֵידוֹם תַּעֲמִיד לְכָל עֶסְקָא וְעַל
כָּל עוֹבְדָא דְעָבְדוּ בְּעָלְמָא הָדִין יִתְּנִין תִּפְּסִין :

(17) Je me dis en mon cœur : l'innocent et le coupable, *Hachem* les jugera au jour du grand jugement, car un moment attend toute activité et toute œuvre faite en ce monde, elles seront jugées là-bas.

Source 5

Ibn Ezra, verset 21

כא מי יודע. ידוע כי ה"א הידיעה, אם בא אחריו אחד מא"חזק"ר, הוא קמוץ ברוב, ושלח"א התמה לעולם בפתח. וה"א העולה היא למעלה קמוץ, גם יש דגש ביו"ד שאחרי ה"א היורדת כמשפט ה"א הידיעה... ואלו היה לתמה היה שוא ופתח תחת ה"א, והיו"ד רפה. והעניין: מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה? והעניין כי לא ימצא אחד מני אלף. ודעת הרוח עמוקה וצריכה לראיות, ולא יוכלו להבין אפילו קצתם, כי אם המשכילים שהתבררה מחשבתם במאזני החכמה ובארבעה יסודיה, שהשלשה מהם הם 'ספר' ו'ספור' ו'סיפור', ומורכב מהשנים. ומתורת אלהינו נוכל להבין כי הגה אמר במיני הצמחים: "תדשא הארץ" (בר' א , יא), והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים. ובעבור היות המדשיא גוף, ממנו יצאו ואליו ישובו, ולא יעמוד הנולד שהולידה הארץ כי אם ימים קצובים, בעבור שיש קץ לגידולו; ובעמדו ולא יגדל - ישוב לאחור. וכן אמר: "ישרצו המים נפש" (בר' א , כ) - והנה המים הולידו נפש כל שרץ ועוף ודג בדבר אלהים. וכן אמר: "תוצא הארץ נפש חיה למינה" (שם , כד); ולא אמר בתורה 'נפש אדם' רק נאמר: "נעשה אדם בצלמינו כדמותינו" (שם , כו). והזכיר שברא גופו מן האדמה, ואחר כך "ויפח באפיו נשמת חיים" (בר' ב , ז). ורמז 'חיים' - בעבור שהיא עומדת ולא תאבד כנפש הבהמה. והפרש יש בין 'נשמה' ו'נפש' כי לא מצאנו במקרא 'נשמה' כי אם על בני אדם ... ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם "תשוב אל האלהים" (קה' יב , ז), ולא אל העפר.

[21] **Qui sait** : il est connu que la lettre *Hé* (ה) utilisée comme article défini, lorsqu'elle est suivie de l'une des lettres מ, א, ע, ה, ז, ר, est en général ponctuée d'un *Kamats* (ָ) ; tandis que la lettre *Hé* utilisée pour annoncer une question est toujours ponctuée d'un *Pata'h* (ַ). Or, la lettre *Hé* dans l'expression **s'élève vers le haut** est ponctué d'un *Kamats* (הֶעֱלָה) ; et la lettre *Yod* du mot **descend** est soulignée d'un *Daguèch* (הִי־רָדָה)... alors que s'il s'agissait d'une question la lettre *Hé* aurait dû être ponctué d'un *Shéva* et d'un *Pata'h* (הֶ) et la lettre *Yod* aurait dû rester faible (י). Ce qui signifie : Quel est donc celui, parmi les hommes, qui sait la différence qui existe entre le souffle de l'homme et celui de la bête ? Il veut dire que l'on n'en trouvera pas un sur mille ! La connaissance du souffle est profonde et requiert des démonstrations. Même les meilleurs d'entre eux sont incapables de le savoir, hormis les penseurs dont la réflexion est devenue claire dans l'évaluation rationnelle et ses quatre fondements, à savoir le livre, le nombre et le récit, ainsi que le produit de leur composition (allusion au *Sefer Yetsira*). Et grâce à l'enseignement de notre Dieu nous devenons capable de le saisir puisqu'il est dit à propos des espèces végétales « que la terre verdure » (Gen. 1, 11), ce qui montre que la terre a la faculté de produire du végétal par la parole de Dieu. Et puisque ce qui produit du végétal est un corps, c'est de lui que les espèces végétales proviennent et c'est vers lui reviennent, et l'être engendré par la terre ne dure qu'un temps limité, car il y a un terme à sa croissance. Et lorsqu'il se stabilise et ne croît plus, il revient en arrière. Pareillement, il est dit « que les eaux fassent pulluler du *néfèch* » (*Ibid.* 20). Ce sont donc les eaux qui produisirent le principe vital (*néfèch*) de toute bestiole, oiseau et poisson sous l'ordre de Dieu. Pareillement, il est dit « que la terre produise un *néfèch* animal selon son espèce » (*Ibid.* 24) ; tandis qu'il n'est pas fait état dans la Torah d'un « *néfèch ha-adam* ». Il est dit plutôt : « faisons l'homme d'après notre forme et à notre ressemblance » (*Ibid.* 26). Et l'on précise que son corps a été fait à partir de la terre mais qu'ensuite « Il a insufflé dans ses narines une âme de vie (*nichmath'aïm*) » (*Ibid.* 2, 7) ; et par le mot « vie » il est fait allusion au fait qu'elle demeure et n'est pas détruite contrairement au *néfèch* de la bête. Car il existe une différence entre *néchama* et *néfèch*, puisque le terme *néchama* n'est utilisée dans l'Écriture qu'au sujet de l'homme... D'ailleurs, à la fin de son livre, Salomon déclare que le souffle de l'homme « retourne vers le Dieu » (*Kohélet* 12, 7) et non vers la poussière.

Source 6

Targoum, verset 21

כא מן הוא ספימאדנדע אן רום נשמתאדבניאנשא הסלקא היא לעילא לרקיעא ורום נשמתאדבעירא הנחתא
היא לרע לארעא :

(21) Quel est le sage qui sait que l'âme des êtres humains monte en haut au ciel, et que l'âme de la bête descend en bas vers la terre ?

Source 7

Ibn Ezra, verset 22

כב וראיתי כי אלה החושבים שהם כמו הבהמות , אין טוב להם מאשר ישמחו בחייהם , כי אין להם חלק אחר;
ולמה יתעסקו בדברים יעזבום אחריהם ?

[22] J'ai constaté que ceux qui se considèrent eux-mêmes comme des bêtes, il n'est d'autre bien pour eux que de jouir de la vie, car ils n'ont part à rien d'autre. Et pour quelle raison s'affairaient-ils à des choses qu'ils devront finalement abandonner après eux ?

Source 8

Targoum, verset 22

כב וְחִזִּית אָרִי לִית טַבְּעֵלְמָא הָדִין מִן דִּיחֲדִיאָנְשָׂא בְּעוּבְדוּהִיטְבָּא וְיִיכּוּלִי שְׂתִי וְיִיטַב לְבִיהֶאָרוּם הוּא חוּלְקִיהֶא טַבְּעֵלְמָא הָדִין לְמִקְנֵי בֵיה עֵלְמָא דְאֵתִילְמָאִי מִרְאָנְשָׁבְלִיהֶלְמָא דִין אָנָּא מְבּוּזְמִמוֹנִי לְמַעַבְד צְדָקָתָא טַב לִי דְאֵשְׁבִקִינִיה לְבָרִי בְּתֵרָאִיא וְאֵתְזוּן מְנִיהֶבְעִידֵן סִיבְתִי אָרוּם מִן הוּא דִּיעֲלִינִיה לְמַחְזִי מְאֻדְעִתִּיד לְמַהֲנִיבְתְּרוּהִי :

(22) Et j'ai vu qu'il n'est d'autre bien dans ce monde que l'homme se réjouisse de ses bonnes actions et qu'il mange et boive, et que son cœur soit content, car c'est sa bonne part dans ce monde, lui permettant d'acquérir le monde qui vient. Pourquoi l'homme dirait en son cœur : « A quoi bon dilapider mon argent en pratiquant la charité, mieux vaut pour moi le laisser à mon fils après moi, ou me m'en nourrir au temps de ma vieillesse », car qui l'emmènera voir ce qui adviendra après lui ?

Source 9

Rachi, verset 22

כב וראיתי. בכל אלה. כי אין טוב. לאדם. מאשר ישמח במעשיו. ביגיע כפיו ויאכל ולא להרחיב כשאוֹל נפשו לחמוד להתעשר להתרבות לא לו. כי הוא חלקו. יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח. כי מי יביאנו. לראות לאחר שמת במה שיהיה לבניו אם יצליחו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא יצליחו.

[22] J'ai constaté de tout cela, qu'il n'est d'autre bien pour l'homme que de se réjouir dans ses actes : grâce au labeur de ses mains, il se réjouira et mangera ; mais que son appétit ne grossisse pas comme l'abîme, en ambitionnant de devenir riche et d'accumuler des biens qui ne sont pas les siens. Car telle est sa part : le

labeur de ses mains est la part qui lui est accordée par le Ciel et c'est là qu'il pourra se réjouir. **Car qui l'amènera** voir après sa mort le sort de ses enfants s'ils prospèrent eux-aussi grâce aux richesses qu'il a entassées et qu'il leur a léguées, ou s'ils ne prospèrent pas.

Source 10

Maïmonide, Michné Torah, Ordre de la prière 54

סדר התפילה נד בנעילה מתוודה כסדר הזה אומר:

מה נאמר לפניך יושב מרום, מה נספר לפניך שוכן שחקים. כי עוונותינו רבו מלמנות וחטאותינו עצמו מלספור. מה אנו, מה חיינו, מה חסדנו, מה צדקנו, מה מעשינו, מה נאמר לפניך ה' אלוהינו. הלוא כל הגיבורים כאין לפניך, ואנשי השם כלא היו, וחכמים כבלי מדע, ונבונים כבלי השכל. כי כל מעשינו תוהו וימי חיינו הבל לפניך, ככתוב בדברי קודשך : ומותר האדם מן-הבהמה אין כי הכול הבל. אבל אתה הבדלת אנוש מראש ותכיריהו לעמוד לפניך, כי מי יאמר לך מה תעשה. ואם יצדק מה ייתן לך. ויתן לנו ה' אלוהינו את יום הכיפורים הזה קץ מחילה לכל חטאותינו, למען נחדל מעושק ידינו ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם...

Que dire devant Toi qui siège là-haut, que raconter devant Toi qui réside au ciel. Nos fautes sont trop nombreuses pour être énumérées, nos errements trop profonds pour être comptés. Que sommes-nous, quel vaut notre vie, que vaut notre générosité, que vaut notre justice, que valent nos actes, que dire devant Toi, *Hachem* notre Dieu ? Tous les héros ne sont-ils pas néant face à Toi ? Les hommes renommés comme inexistants ? Les sages comme dépourvus de science ? Les intelligents comme privés de raison ? Car tous nos actes sont vides et la durée de notre vie est nulle face à Toi, comme il est écrit dans paroles saintes : « Et la supériorité de l'homme sur l'animal est nulle car tout est vain ». Mais c'est Toi qui a distingué l'homme depuis l'origine et qui l'a reconnu digne de se tenir devant Toi, car qui saurait te dire quoi faire ? Et s'il se montre méritant, qu'est-ce que cela pourrait t'apporter ? Et tu nous a accordés, *Hachem* notre Dieu, ce jour de Kippour,

repent pas avant sa mort, et l'âme des deux sera jugée pareillement à tous égards ; et la différence entre l'homme coupable et la bête impure est nulle, hormis le tombeau, car tout est vain.

ככולאָזאָלן לאָתר חַד פֿלדִיירי אַרעא אַתְּבִירא מן עִפְרָא וְכַד מוֹתוֹן פֿוֹלְהוֹן עֲתִידִין לַמָּתָב לַעֲפָרָא :

(20) Tout va vers un même endroit, tous les habitants de la terre ont été créés de la poussière, et quand ils meurent tous retourneront à la poussière.

Ibn Ezra sur les autres versets (3:18-19)

יח אמרתי אני - אמרתי בלבי: בעבור בני האדם - בעבור שבחרם האלהים מכל תולדות הארץ, וראיתי שהם כמו בהמות הם לנפשם במחשבותם... ויש אומרים כי **לברם** - שם הפועל והיה הרי"ש ראוי להדגש, כי עיקרו 'לבררם'... וזה רחוק...

[18] Je me dis en mon cœur : au sujet des êtres humain, du fait que le Dieu les a élus (בחרם) parmi toutes les créatures terrestres, et qu'ils sont pareils aux bêtes pour leur âme dans leur pensée. Et certains expliquent que le terme לברם est un infinitif et que la lettre *Rèch* aurait dû être souligné d'un *Daguèch*, car son sens est « les trier »... mais c'est lointain...

יטכי מקרה. זה הפסוק - על מחשבות בני האדם שלא חכמו והשכילו, כי בראותם שמקרה אחד לאדם ולבהמה בחיים ובמות, יחשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמה...

[19] Que l'événement : ce verset concerne les pensées des êtres humains qui n'ont pas connu la sagesse ni réfléchi. En constatant qu'un même sort attend l'homme et la bête dans la vie et dans la mort, ils en conclut qu'un même souffle les anime tous, et que l'homme n'a aucune supériorité sur la bête...

Rachi sur les autres versets (3:17-19 et 21)

יז אמרתי אני בלבי וגו'. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו, כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות, ולפקודת הדין יש עת מתי יבא...

[17] **Je me dis en mon cœur** : c'est pourquoi je déclare que Dieu juge tout à un moment ultérieur, et bien que la chose tarde à venir, elle viendra cependant à son heure. Car il existe une heure pour toute chose, y compris pour les châtiments ; et pour la sentence du jugement, il y aussi une date fixe.

יח אמרתי אני בלבי בראותי זאת. על דברת בני האדם שאחזו להם מדת גאווה לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם. לברםהאלהים : לבררם הקדוש ברוך הוא ולהודיע שאין שררתם כלום, ולהראותם שהם : אף השרים והמלכים בהמה המה להם, כשאר בהמה וחיה המה לעצמם.

[18] **Je me dis en mon cœur**, en voyant cela, **concernant la prétention des êtres humains** qui s'enorgueillissent au point d'adopter une attitude de domination et de pouvoir sur les plus petits qu'eux. **pour que Dieu les « trie »** (לבררם) et démontre que leur pouvoir n'est rien, et que **eux-mêmes**, c'est-dire les princes et les rois **sont des bêtes, eux-mêmes pour eux-mêmes** : ils sont comme tous les autres animaux envers eux-mêmes.

יש כי מקרה בני האדם וגו'. הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן, כי כשם שזה מת כך זה מת. ומותר האדם מן הבהמה אין. ויתרונם והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר.

[19] **Que l'événement des êtres humains** : telle est la raison pour laquelle Dieu a donné aux hommes un événement et un sort, et de même pour les bêtes, et qu'il leur a attribué le même aux deux : la mort de l'un est identique à celle de l'autre. **Et la supériorité de l'homme sur la bête est nulle**, la supériorité et la réussite de l'homme sur la bête n'apparaît plus une fois mort, car tout alors s'évanouit et retourne à la poussière.

כא מי יודע... מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני אדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון, צריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה.

[21] **Qui sait ...** quel est celui qui comprend et prend à cœur le fait que le souffle des hommes **s'élève vers le haut** et passe en jugement, tandis que le souffle de la bête, elle, **descend vers le bas, vers la terre**, et qu'elle n'a nul compte à rendre ? Et il ne faut pas se comporter en animal dont les actions ne sont pas soumises à un jugement.